

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ЎЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИҶ



ISSN 2181-7138

№ 1/1 2022 жыл

Илимий-методикалық журнал

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ
Кеңесбай АЛЛАМБЕРГЕНОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Өсербай ӨЛЕҶОВ
Аскар ДЖУМАШЕВ
Кеңесбай ДАУЛЕ ТЯРОВ
Гўлнара ЖУМАШЕВА
Мырзамурат ЖУМАМУРАТОВ
Амангелди КАМАЛОВ
Гулмира КАРЛЫБАЕВА
Аскарбай НИЯЗОВ
Сабит НУРЖАНОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Арзы ПАЗЫЛОВ
Зухра СЕИТОВА
Айдын СУЛТАНОВА
Тажибай УТЕБАЕВ
Ризамат ШОДИЕВ
Ойбахор ШАМИЕВА
Бекзод ХОДЖАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Гулрухсор ЭРТАШЕВА

Шўлкемлестириўшилер:

Қарақалпақстан Республикасы
Халық билимлендириў
Министрлиги, ӨЗПИИИ
Қарақалпақстан филиалы

Өзбекстан Республикасы
Министрлер Кабинети
жанындағы Жоқарғы
Аттестация Комиссиясы
Президиумының 25.10.2007
жыл (№138) қарары менен
дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сўз хам
хабар агентлиги тўрепинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге
алынды №01-044-санлы гуўалық
берилген.

Мэнзил: Нөкис қаласы,
Ерназар Алакөз көшеси №54
Тел.: 224-23-00

e-mail: uzniipnkkf@umail.uz,
mugallim-pednauk@umail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

Жўрналға келген мақалаларға жуўап қайтарылмайды, жўрналда жўрияланған мақалалардан алынған ўзиндилер «Мўгаллим хам ўзликсиз билимлендириў» жўрналынан алынды, деп көрсетилиўи шўрт. Жўрналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледи. Мақалада келтирилген маглыўматларға автор жуўапкер.

МАЗМУНЫ

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Рахмонов А.Р. Оилада фарзанд тарбиясини йўлга қўйиш асосида миллий ватанпарварлик туйғусини шакллантириш	4
Шерматов М.Н. Ўқитувчи педагогик маҳорати ва компетентлик	7
Якубова М.Ю. Умумтаълим мактаблари ўқувчиларида креативликни шакллантириш	11
Байметов М.М. Ўқув ва ишлаб чиқариш амалиётлари интеграциясини таъминлашнинг дидактик тамойиллари	14
Балтабоев С. А., Сатторов В.Н. Талабалар мустақил ишлашини илмий ташкил қилиш ...	18
Караев В.Ш., Маматқулова З.С. Ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини аниқлаш ва баҳолаш	21
Сайидова М.Х. Инновацион педагогик технологиялар асосида ўқитиш - талабаларда умумкасбий билим ва кўникмаларни ривожлантириш омили	25
Нурматов Ф.А. Таълимнинг мактаб тизимида валеологик тарбияни муаммолари	30
Турсунов А.Э. Ҳарбий таълим технологиясининг педагогик асослари	32
Халмухамедова М.А. Нақшбандия тарикати илмий мероси орқали талабаларнинг маънавиятини ошириш	36
Хамидов Ж.А. Ўқувчиларни креатив тадқиқотчилик ва касбий кўникмаларини танқидий фикрлаш орқали ривожлантириш	39
Чориев И.Р. Специфика процесса подготовки в современной системе повышения квалификации	44

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙ.ЛЫҚ ТИЙКАРЛАРЫ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

Анкабаев Р.Т., Ибрагимов Х.Х. Тўғарак машғулотларида халқ амалий безак санъати ривожининг педагогик муаммолари тарихидан	48
---	----

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Абдуллаева М.С. Ўқувчилар касб – ҳунар кўникмаларини ривожлантиришда робототехниканинг ўрни	52
Лухманов Д.Б. Баркамол авлод болалар мактабларида робототехника, мехатроника, муҳандислик тўғаракларини кластер технологиялари асосида ташкил этиш	56

БАСЛАЎЫШ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТӘРБИЯ

Шермухамедов Р.С. “Баркамол авлод” болалар мактабларида тўғараклар фаолиятини ташкил этишнинг иновацион технологиялари	62
Юсупбаева А.С. Бошланғич синф ўқувчиларини жисмоний ривожланишида ҳаракатли ўйинларни ташкил этиш	67

6. Байденко В.И. Болонский процесс: Результаты обучения и компетентностный подход (книга- приложение 1) / Под науч. ред. д-ра пед. наук, профессора В.И. Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2009. – 536 с.

7. Гришина Ю.В. Дефиниция довузовского образования в контексте преемственности общего и профессионального образования // Известия ТулГУ. Педагогика. 2015. №3. С. 13–24.

8. Бегимкулов У.Ш. Педагогик таълим жараёнларини ахборотлаштиришни ташкил этиш ва бошқариш назарияси ва амалиёти: Пед. фан. докт. ... дисс. автореф. – Т.: 2007. – 37 б.

9. Хамидов Ж.А. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашда ўқитишнинг замонавий дидактик воситаларини яратиш ва қўллаш технологияси. Пед. Фан. Докт. Дисс. Тошкент, 2017. – 337 б.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада бугунги кунда хорижий тажрибалар асосида “Баркамол авлод” болалар мактабларида тўғарақлар фаолиятини ташкил этишнинг инновацион технологиялари ва улардан фойдаланиш афзалликлари келтирилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье представлены инновационные технологии и преимущества использования кружков по интересам в детских школах «Баркамол авлод» на основе международного опыта.

SUMMARY

This article presents innovative technologies and the advantages of using hobby groups at the Barkamol Avlod children's schools based on international experience.

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИ ЖИСМОНИЙ РИВОЖЛАНИШИДА ХАРАКАТЛИ ЎЙИНЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Юсупбаева А.С.

*Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти
“Спорт ва чақириққача ҳарбий таълим” факультети “Факультетлараро
жисмоний тарбия” кафедраси ўқитувчиси*

Таянч сўзлар: ҳаракатли ўйин, жисмоний сифат, миллий кадрият, жисмоний тайёргарлик, ҳаракатларга ўргатиш йўллари, гўдаклик даври.

Ключевые слова: подвижная игра, физическое качество, национальная ценность, физическая подготовка, способы обучения движениям, младенческий возраст.

Key words: moving game, physical quality, national value, physical preparation, ways of teaching actions, the period of infancy.

Ўзбекистон Республикасида ўсиб бораётган авлоднинг тарбия тизимида халқ педагогикаси тажрибаларига суянган ҳолда ҳаракатли ўйинларни ўтказиш давр талаби бўлиб келмоқда. Болани ўйинга ундаган омил унинг катта ёшдаги одамларнинг борлиқ тўғрисидаги ва шахслараро муносабати ҳақидаги тасавури ва уларни шахсий фаолиятида синаб кўриш нтаги, шунингдек, жамоа бўлиб ўйнаётган тенгқурлари билан бевосита мулоқотга киришиш иштиёкидир. Шу боисдан ҳам ҳаракатли ўйин фаолиятида бола турли ҳаракатларни тўлалигича намойиш этишга, уларни бажариш усуллари кўрсатишга иштиёқманд бўлади, кейинчалик эса барча ҳагги-ҳаракатларни умумлаштириб акс эттиришга уринади. Ўйин болаларни жисмоний сифатларини ўстиришга ёрдам берадиган муҳим воситадир.

П. Ф. Лесгафт ўзининг жисмоний машқлар системасидаги ўйинларни жисмоний тарбия воситаси сифатида ифодалайди. У ўйин ёрдамида бола ҳаётга тайёрланишини айтади. П. Ф. Лесгафтининг ҳаракатли ўйинларни ўтказиш учун қўйган талабалари ҳозирги пайтгача ўз қимматини ёъкотгани ёъқ; чунончи, у ҳар бир ўйин

олдига аниқ мақсадлар қўйиши, ўтказилаётган ўйинлар қатнашувчиларнинг куч ва қобилиятига нисбатан келиши, ўйин шугулланувчиларга ижобий таъсир кўрсатиш лозимлигини, ўйинларни системали тарзда ва мунтазам равишда ўтказиш, қатнашувчиларнинг активлиги ва мустақиллигининг оширишга ҳаракат қилиш зарурлигини уқтирган еди.

Н. К. Крупская ҳаракатли ўйинлар бола ҳаётида катта рол ўйнашини таъкидлаб, шундай деган эди: “Болалар фақат ўқиш мобайнида ўсиб қолмай, балки ўйин жараёнида ҳам ўрганадилар, улар уюштиришни ўрганадилар, ҳаётни тушунишни ўрганадилар”. Н. К. Крупскаянинг фикрича, ишни шундай ташкил қилиш керакки, ўйинлар ёш авлодни коммунистик руҳда тарбиялашга ёрдам берсин. Ўйинлар ҳар хил бўлади. Баъзи ўйинлар борки, улар болаларда қўполликни, мақтанчоқликни, кеккайишни ва бошқаларни ўстиради. Гўдаклик давридан мактабгача ёшга ўтган боланинг фаолияти катталар раҳбарлигидаги фаолиятдан мустақил ўз-ўзини назорат қилиш даражасига ўсиб ўтади. Бироқ, юқорида таъкидланган барча шарт-шароитлар ўзаро узвий бўлмаслиги сабабли ҳар қандай ўйиннинг негизи вазифасини ўтай олмайди ва шунга кўра маълум давргача ўйин фаолияти предметларга боғлиқ тарзда амалга ошади. Руҳшуносларнинг таъкидлашича, ўйин ўз ўзидан вужудга келмайди, бунинг учун бир қатор шароит мавжуд бўлиши керак: а) боланинг онгида уни қуршаб турган воқелик тўғрисидаги хилма-хил таассуротларнинг таркиб топиши; б) ҳар хил кўринишдаги восита ва тарбиявий таъсир усуллари-нинг мавжудлиги; в) боланинг катталар билан тез-тез муомала ва мулоқотга киришуви. Бунда катталарнинг болага бевосита таъсир кўрсатиш услуби қилувчи роль ўйнайди. Бу объектив шарт-шароитнинг ўзи миллий халқ ҳаракатли ўйинларини ташкил этиш, яратиш учун ҳали етарли эмас, бунинг учун бола билан катталар ўртасидаги муносабатни тубдан ўзгартириш лозим. Акс ҳолда мустақиллик вужудга келмайди.

Қадимдан ота-боболаримиз ҳам болаларда аввало қаттиққўллик билан продани, мустақилликни тарбиялаб, жуда кўп мақсадларни кўзда тутишгани маълум. Бунда катталар болаларга нисбатан талабчанликни ошириб, болани мустақил равишда ҳаракат қилишга ўргатишлари лозим. Шунга ўхшаш тадбирлар болада мустақиллик ва мустақил фаолиятни ташкил қилиш укувини шакллантиради. Мактабгача ёшдаги бола аста-секин катталарнинг ҳаёти ва фаолияти дунёсига кириб боради, олдин ҳамкорликдаги фаолиятда намоён бўлган ижобий ҳис-туйғулар, шижоат ва дидлик сари етакловчи руҳий кечинмалар намуна даражасидаги катталарнинг руҳий оламига кўтарилади.

Мактаб ёшида боланинг ўзи мустақил равишда катталарнинг ҳаёти ва фаолиятига кириш йўллари топа бошлайди. У кейинчалик катталар ҳаёти ва фаолиятининг барча соҳасида, шахслараро муносабатларида қатнашиш истагини кўрсатадиган бўлади. Шунинг учун халқ миллий ҳаракатли ўйинлари катталар билан бола ўртасида янгича муносабатни вужудга келтиради ва бу муносабатда миллий хусусиятлар: ўз юртини қадрлаш, ҳурмат қилиш, катталарга ҳурматда бўлиш каби фазилатлар шаклланиб, таркиб топиб боради. Ўйин фаолияти ўзининг мазмуни ва моҳияти билан ижтимоийдир. Миллий ҳаракатли ўйинлар бола мустақил фаолиятининг ёрқин намунаси бўла олади, бу жиҳатдан ўйинларнинг мазмуни орқали

у катталарнинг ҳаёти билан яқиндан танишади. Ўйинда ана шу ўйин шароити ва предметли ҳаракатларнинг ўзаро муносабатида асосий эътибор предметлар билан кўпинча ҳаракат қилишга қаратилишини, бунда предметли ўйинлар масалан: тош билан, чопон, дўппи билан ва ҳоказолар бола ҳаракати учун етакчи фаолият вазифасини ўташини ҳам айтиб ўтиш керак бўлади. Аммо бола ўйинларда қандайдир вазифани бажара олади, буни ҳам эътибордан соқит қилмаслик керак. Масалан, бирор предметни бир объектдан иккинчисига етказишга белгиланган ўйинларда шундай ҳолат рўй бериши мумкин. Миллий ҳаракатли ўйинлардан фойдаланиши жараёнида бошланғич синф ўқувчиларининг куйидаги ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиш керак:

1. Боланинг катталар фаолияти, уларнинг предметларга муносабати ва ўзаро муомаласига, муносабатига қизиқиши.

2. Болалар халқ ҳаракатли ўйинлари атрофдаги воқеликнинг энг ташқи ифодали, жўшқин ҳис-туйғули жиҳатларини акс эттиришини.

3. Ҳаракатли ўйинларда боланинг катталар билан бир хил шароитда, ягона заминда яшаётганини ҳис этган ҳолда ўз истагини амалга тадбиқ қила олиши.

Олиб борилган илмий тадқиқот ишларидан маълум бўлдики, ўқувчиларнинг бир гуруҳи ўрганиш материалларини тез, иккинчи гуруҳ нисбатан кечроқ, учинчи гуруҳ эса анча кеч ўзлаштириб оладилар. Ундан ташқари, ўрганиш материалларини ўзлаштиришда умумий жисмоний тайёргарлик катта аҳамиятга эга. Боланинг жисмоний тайёргарлигига иккисодий шароитлар: турар жойи, оиланинг моддий аҳволи, болалар сони, ота-онанинг билими, дунёқараши ва уларнинг иш жойи ва бошқалар таъсир кўрсатиши мумкин. Олиб борилган кузатишлар ва тўпланган маълумотлар шуни кўрсатадики, болаларнинг жисмоний ривожланиши ва тайёргарлиги, дунёқараши, машғулотлар жараёнидаги фаоллиги юқорида баён қилинган омиллар билан ҳамбарчас боғлиқ бўлиб уларнинг жисмоний оширишда катта аҳамиятга эгадир.

Ҳаракатли ўйинлар ана шу мақсадда жуда кенг қўлланилиб келинаётган муҳим жисмоний тарбия ва спорт воситаларидан биридир. Ўйин одамларга хос фаолиятнинг муайян шаклларида биридир. Ўйин тушунчаси ёш боланинг шаклдоқ билан бажарадиган оддий ҳаракатларидан тортиб, катталарнинг то баскетбол, волейбол, хоккей ва бошқа жуда кўп спорт турларида амалга оширадиган жисмоний фаолиятларини ўз ичига олади. Ўйин шартли қўйилган мақсадда еришишга қаратилган онгли фаолиятдир. Ўйинда қандайдир моддий бойликлар ишлаб чиқарилмайди. Ўйиннинг мақсади ўзида. Ўйин тарихий жараёндир. У жамият ривожланишининг дастлабки босқичларида пайдо бўлган. Ўйин инсонга гўдаклигидан то қаригунча ҳамроҳдир. Ўйинга фақат жисмоний тарбия воситаси сифатида қараш нотўғри бўлади. Чунки у шахснинг тарбияси ва шаклланишига умумий таъсир кўрсатади. Шу боис, ўйин доимо педагоглар, психологлар, файласуфлар, санъатшунослар, шифокорлар ва бошқалар диққатини ўзига тортиб келган. Ҳозирги пайтда ўйиннинг пайдо бўлиши, ривожланиши ҳақида иккита: материалистик ва идеалистик қараш мавжуд. Материалистларнинг фикрича ўйинни меҳнат келтириб чиқаради, унинг ривожланишини белгилайди. Ўйин ва меҳнатни бир – бирига қарама - қарши қўядилар. Одамларнинг онгли ўйини ва ҳайвонларнинг онгсиз ҳаракатлари ораси-

даги фарқни кўрмайдилар. Боланинг ўсиши ва ривожланиши билан ўйинларнинг мазмуни ўзгаради, ўйин фаолияти дастлабки босқичларда оддий характерда бўлса, кейинчалик у бойиб боради. Иқтисодда ва меҳнат жараёнидаги ўзгаришлар ўйинларнинг мазмунига таъсир кўрсатади. Бунда эски ўйинлар қайта ишлаб чиқилади, янгилари пайдо бўлади. Одамларнинг ўйинлари ҳайвонларникидан ана шу билан қайта фарқ қилади.

Ўйинчиларро ҳаракатларнинг ташкил қилиниши энг аввало ўйиннинг мазмуни билан белгиланади. Спорт элементлари мавжуд бўлган ўйинлар ҳам ўз вазифасига кўра иккига бўлинади; жамоали группаларга ажратилади. Командасиз ўйинларда коллектив вазифалар йўқ. Хар бир ўйинчи ўз ҳолига ҳаракат қилади. Кейинчалик муайян бир вазифани ҳал қилиш учун группалар ташкил қилинади. Жамоали ўйинларда мусобақа командалар ўртасида олиб борилади. Бунда алоҳида ўйинчиларнинг манфаатлари команда манфаатларига бўйсундирилади. Ҳаракатли ва спорт ўйинлари қуйидаги ўхшашликларга ега: 1. Ҳаракатли ўйинлар ҳам, спорт ўйинлари ҳам халқ ижодиётининг натижасидир. 2. Ҳаракатли ва спорт ўйинларининг ҳар иккиси ҳам ҳаракатлар ва қатнашувчиларнинг ўзаро ҳаракатларидан иборат фаолиятдир. 3. Ўйинларнинг иккаласи ҳам муайян қонда бўйича ва судьялар иштироки билан ўтказилади. Спорт ўйинлари ҳаракатли ўйинлардан қуйидагилар билан фарқ қилади: Спорт ўйинларининг қатнашувчилари жисмоний, техник, тактик, психологик назарий жиҳатдан тайёргарлик кўрган бўлишлари талаб қилинади. Спорт ўйинлари бўйича ўқув машғулотлари йил давомида мунтазам сурада ўтказилиб туриши ва қатнашувчилар ўз маҳоратларини тўхтовсиз ошириб боришлари талаб қилинади. Жисмоний - тарбия жамоаларидан бошлаб Олимпия ўйинларигача, ҳамма учун баробар қондалар асосида мунтазам равишда мусобақалар ўтказилиб туриш талаб қилинади. Хулоса қилиб айтганда, соғломлаштирувчи омиллар таркибига кирувчи барча жисмоний фаолиятлар, ҳаётда учрайдиган табиий омиллар, ҳаракатли ўйинлар, қадимги аجدодларимиздан қолган буюк мерос ва бебаҳо неъматдир. Булар ҳақида олий даражада фикр юритган ва ўзларининг ўнгитларини изҳор қилиб кетган буюк алломалар, донишмандлар, давлат арбобларининг жисмоний тарбия, саломатлик, инсон фаолияти, ақл - заковати ҳақида сўнмас асарларини ўрганиш, ҳозирги давр тақозоси билан ҳаётга боғлаш муҳим вазифалардан бири бўлмоғи керак.

1. Педагогика кузатишлардан маълум бўлган мунтазам режа асосида ташкил қилинган тарбия дарси ва кун тадбиридаги соғломлаштириш тадбирларида ҳаракатли ўйинлардан унумли фойдаланиш болаларнинг жисмоний сифатларини ривожлантириши аниқланди.

2. Илмий-услубий адабийларда бошланган синф ўқувчилари учун ҳаракатли ўйинлар берилган бўлади, амалда ўйинлардан етарли даражада ажратилмаганлиги аниқланди.

3. Бошланғич синф ўқувчилари жисмоний тарбиясининг қуйидаги асосий вазифаларини бажаришда ҳам халқ мишлий ҳаракатли ўйинларининг роли ва ўрни ниҳоятда катта эканлиги кўринади: Ҳаракатли ўйин фақат билиш жараёнларини такомиллаштириб қолмай, боланинг хулқ-атвориға ҳам ижобий таъсир кўрсатади. Бошланғич синф ўқувчилари ҳам, юқори синф ўқувчиларида ҳам таркиб топтириш

мумкин. Чунки бирор мақсадга йўналтирилган машғулотга нисбатан ҳаракатли ўйинларда ҳулқ кўникмаларини олдинроқ ва осонроқ эгаллаш мумкин. Ҳаракатли ўйинлардан фойдаланишда, уларни қўллашда шунини ҳисобга олиш керакки, бу ёшдаги болалар аниқликни талаб этадиган майда ҳаракатга қараганда кенг, кучли ҳаракатларга анча мойил бўладилар.

Адабиётлар:

1. Усмонходжаев Т. С. Организация и проведение физкультурно-оздоровительных мероприятий в режиме дня школы. // Организация двигательного режима как фактор совершенствования двигательной подготовленности учащимся начальных классов в процессе физического воспитания. Сборник научных трудов. –Ташкент. 1988. - С. 12-21. 50.
2. Усмонхўжаев Т.С., Хўжаев Ф. Ҳаракатли ўйинлар. – Тошкент: Ўқитувчи, 1992. - 184 б. 51.
3. Усмонходжаев Т. С. Научно-педагогические основы физического совершенствования детей в связи с их двигательной активности. Автореф. дисс.... д-ра пед. наук. –Ташкент: 1995. -50 с.
4. Зокиров У.М. “Умумий ўрта таълим мактабларида жисмоний маданият бўйича синфдан ташқари ишларни мониторингини ташкил этиш”. The journal of academic research in educational sciences. № 1 (3), 1115-1121. (2020).
5. Зокиров У.М., Патидинов К.Д. “Умумий ўрта таълим мактаби 7 – 8 синф ўқувчиларининг жисмоний тайёргарлигини жисмоний ривожланишига боғлиқлиги”. The journal of academic research in educational sciences. № 1 (4), 693-697. (2020).

РЕЗЮМЕ

Мақолада умумий ўрта таълим мактаби бошланғич синф ўқувчиларининг жисмоний тарбиялашда ҳаракатли ўйинлардан фойдаланиш усуллари, ҳаракатли ўйинларни ўқувчиларнинг организмга ижобий таъсир этиши, ҳаракатли ўйинларни ўқувчиларнинг ақлий, эстетик, маънавий қобилиятларини шакллантириш йўллари кўриб чиқилади.

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены методы использования подвижных игр в физическом воспитании младших школьников общеобразовательной школы, положительное влияние подвижных игр на организм учащихся, пути формирования двигательных игр умственных, эстетических, духовных способностей учащихся.

SUMMARY

In the article, the methods of using movement games in physical education of primary School pupils of general secondary school, the positive impact of movement games on the students organism, the ways of shaping the mental, aesthetic, spiritual abilities of students of movement games are considered.